

Teoría Joapy

(Tercer puesto en el Premio Cabildo 2008, categoría guaraní)

—Neî, amyesakâta ndéve pe kuaara'âre amba'apovahína... —ombojesareko Walter Fresno iñirû Guillermo Arbatrospe—. Aikuaa nde avei ejeporekaha pe ñe'êrâ ysokuakuéra rehe, joaju oîva ára arapy rehe, cheverô guarâ ñambohasârô ojupe nane mo'âmby iporâva'erâ...

—Upeichaite —ombohavái iñirû, ha'éicha térâ iñakâpatîve ichugui, hákatu iñakârague mbovyeteve—. Eikuaa porâháicha, amba'apo'aína ajoka haguáicha pe kuaara'â ára rekoteî rehegua, jepe ndarekói gueteri cherembiapópe jehupytyre upevaregua.

—Heê, aikuaa. Che mo'âmbype ikatukuaáma ahechauka, ndaha'eiha pe ára peteîcha ha peteî gotyogua, ndaha'ei niko pe ára iñambuétava peteî jeho aramboyve térâ upeiguápe, iñambuétava pe pa'û arapykuerapegua. Añetehápe ndaikuaái ikatúnepa iñambue pe ára guata, opyta'y rehe, ikatúva ajuhu ára pyta ambue tenda ñanemba'e joguahápe, hákatu ojojugua'yva arape, taha'e ára mboyve térâ upeigua ñande jeikógui. Upévape, ndaipóri mba'éichapa ikatúta rembojoapy nde jehupytyrâ, ha'e rupi pe ára tenonderáite peteîcha ha oku'e'yva. Umívale oñemopyenda umi tembikuaareka amoañeteva'ekue umi ary che rekove pahápe, ha haimete ahechauka upe kuaara'â, tembiasgua'úpente jepe.

—¿Mba'évaiko pe nde kuaara'â? —oporandu Guillermo.

—Ahechakuaa ypýva ko ñande arapy ndaha'ei ha'énte pe oîva. Jepe tuichakuépe ijapyra'yva, oî avei ambue arapy ijapyra'yva, ha upeichavérô ndojohupytyva. Upéva niko ndaikatúi, ambue ijapyra'yvaramo, oímanteva'erâ mba'éicha ha moôpa ojoasávo, hákatu upéicha ndoikói. Che ndaikatúi amyesakávo mba'éichapa oiko upéva, ikatu ha'e pe oîva amogotyove Mba'ekuaatýgui. Ha ndojekuaái mba'eichaitépa, ojehu péicha: jaiko peteî arapyépe, hákatu oî ambue arapykuéra. Umi arapy ikatu ojojogua, ñande arapyichaite nunga, térâ iñambuete, ni peteîme ndojoguaiva.

Upepete, pe mokôive ñamyesakáséva, umi arapy ojojoguáva, umívale jajesarekova'erâ, ñahenoikuaa "arapy ojoykeregua". Añetehápe ndaha'ei ojoykereguaiteva, hákatu pe joavy ambuéva ndive michî ha michîterei, pe ñemoañeteguáupe vyroreíma. Ambue mba'e jesarekoráite che kuaara'áme, umi arapy oreko ojoajuha. Ikatu ha'e umi ysokua nde rejeporekáva, ikatu ha'e peteî okê gua'u, ndaikuaái mba'éichapa amombe'úta; ha'e peteî yvyra'anga ñemohendánte taha'e ha'éva tapicha oñemoíramo upépe, sapy'aitépe ojerováta ichupe ambue arapyépe.

Ñande arapyépe oî sa rehe oímbareíva upeichagua okê, jahecha'yva oha'arôva ojejuhu ha ojepuru. ¡jebesarekóke!, pe kuaara'â nde rerekóvagai ojoavy, umi okê nañandererahái ñande arapyépe jey peteî ára mboyveguápe, péva ñande reraha ambue arapyetépe ñande arapy joguahápe, ikatu ára mboyvegua térâ upeigua ko ñande áragui. Iporâva'erâ avei jahechakuaa ko'âichagua okê napeteîcha meméi ha ikatu oraha tenda ambuetépe, ndaha'ei ñande rekohápe ni ha'angápe.

Ha'eháicha, iporâveháicha oikórô, jahakuaa peteî araitépe peteî arapy ojoguaiteiva ñande arapyépe, ha'etevaichavoi péa jeýnteva, mba'e okêpa reipyhýrente péva. Maymavarai, ndaikatúi reiporavóvo araka'eguápe rehose, ikatu jaha upe okê ojoajuhápemante. Umi okênguéra opaite ára ijuru ha upéicha maymavaráite mokôï henda gotyo, añetehaitépe heta jey ojehasa upérupi. Upéicha umi arapy ojojuguaiteiri rupi hetaiterei jey umi ohasava'ekue upérupi ikatu ndohechakuaái ha pe ha'e ambue, upe arapypegua, upe jave ohasa avei ñande arapyépe, ha péicha oho jepiveguáicha, ha'etévaicha ku oiko'yva upéva, ha'etévaicha oñombohasánteva ojojoguaha. Ága, umi ohasáva umi okê arapy mombryguápe ha ojojoguayvape, umívakatu oraháne ñemondýi tuichapajepéva.

—Upévaniko upéicharô he'ise cherembiapo ajaporeiha. Araka'eve ndahupytymo'ái amoañetévo pe tembipuru araregua —oñe'éguyguy Guillermo, oñakâpire'yi—,

ndaikatúiramo jaiporavo mba'e arangépepa, taha'e mboyvegua térâ upeiguápe, tojeho. Ha ndaikatúi avei pe ára ñamboheko jaipotaháicha.

—Ikatu jaha tenda ha arakuéra peteívapente pe arapy ñande rekohaichaguaitenungápe, upéva peve. Amba'apo'aínakuri ajapóvo peteí okê ombojoajúva arapýpe, ha ojeho hagua tenda ha ahase voverâ, hákatu pe syryndy ñekotevê tuichaiterei, ndaikatúi ambojuru are pe okê, mbovymi aravo'i pevémante, ha ikatumiva'ekue arahauka upérupi, michí tuichave pe asuka akytâgui, isarambipa tapére ha ndaikatúi oguhê ohohaguépe. Ni peteí hekoveva'ekue, ndoikovéi. Ha'ete peteí jokohágui ndaikatúiva ohasa, jepe noñembotýi pe kua. Upéicha rupi amboyke pe temiandu mba'yru araregua ha añepyrû ajapo tembiporu ohechakuaaraêva, orahaukáva tuapu'imi pe okê ojejapova'ekue rupi ombyaty hagua marandu. Ko marandu aipurúta ahechakuaa hagua pe joavy oíva peteí arapy ambuévagai ojuhúva rupi peteívape ha nahániriva ambuévape ha umíva rupi amohendáta umi ojehuva'erâ, térâ umi oikótava sapy'a ojuhúro. Pe tembiporu ikatu ojejapo, itenonde tuichaitereíta ha oguerúta hapykuéri eimo'âyva ára ha ára ñande rekovépe guarâ.

—Ha pe okê oíramo, upéva he'ise ikatuha ojeho árare... ha ojeipurúvo umi okênguéra, hetaite heko tuichavéva umi hekovévaicha ikatuva'erâ ohasa, ¿añetépa?

—Héê, upeichaite —omoañete Walter.

—Upéicharô, pe oñemoneívata pe jeho árare, ha'etéta ejeporeka pe mba'ekua oívara epo hagua ambue arapýpe, ha upe guive ejuhu peteí tape ambue arapykuéragui, ojevýtava ko arapýpe térâ ijuguahápe, hákatu pe ára nde reipotávape... Peichará peteí mba'yru araregua rangue ñaikotevêta mba'yru ipya'etereívare jaha hagua mayma arapýpe pe okê mombyrykue oíva ojohegui ha torúma hendive pe tendarechauhaha oikuaaukáva mooite ha moôpa opyta umi arapy rokênguéra... Jaikuaavoi pe okê ikatuha opyta mombyryeterei, ambue arapy térâ arapyetápe... Ha nei, pe tembiporu pyahu opororaha mombyryetéva itenonde tuicha ohóvo, upeicha rupi ndahecharamomo'ái pa ary mboyve ikatuha jajapo upeichagua. Ha, upeaja ikatu ñambokua jahávo pe okê ha ñañeha'â jaikuaa mba'érepa ndoikói...

—Ikatu eha'â, che ahejáta ko'ága rupi pe jeporeka jeho árare ha ajesarekóta pe tembiporu oikuaaraêva pe oikótavare, péva ikatuetévoí ojejapo, ha aipurupaitéta che mba'ekuaa pe mba'ére. Jamavoi opaicharei ahecha mba'éichapa ikatu aguenohê ichugi víru, upéicha rupi ambotuicha tuichave hagua che ñemoarandu, cherembiapo ha imoha'anga.

—Neí, aíchagua tembiporu ikatúta nemboviru heta opaicharei. Syryndy niko pe hepyvéva. He'iséva opaichagua jehepyme'ê ojejapóva pe tembiporúre hemby tuichaitereivéva'erâ pe jehepyme'ê ojejapóva syryndy jepurúre jeho ha jejurâre ha jaikuaa mombyryvérô ñaikotevêta pe syryndy avei. Peteí jesarekorâ ikatúva ojejapo jeho aguimi oikotevê'ínteva syryndy pe araaty aguíva ndive peteí tetâ iviru hepyetereihápe, ojebohápe peteí jasy tenonde ha tapykue gotyo ikatu ogueru hetaiterei víru jajoguáramo víru ndahepyihágui. Ikatu avei ñanohê virueta po'a rupi, ñambojo'a, ñamohenda guerekopy ou mboyve iravaí, umíva ha umíva...

—Héê, aikuaa... Ha peteí orekoraêva pe tembiporu ikatu ojapo upéva... Hákatu pe ojejapo heta vove, maymávante oñombohováita umi monda ha sarambi apoharônguáicha, pe mba'e hepy ko'â mba'ekuaa ikatúva ogueru. Ha ñañepyrúta ñañemongeta jeho sa'iverâre arapýre, ojejokótava, ikatúva ha ikatu'yva ojejapo... Ha heñóita avei umi tahachi araregua, ojesareko hagua mba'éichapa ojeperu ha ijepururasa ha ani hagua oiko mba'evai arapýre, ha upéicha... Péva ha'e pe ára oúva, jahupytyramo ñamoañete pe tembipurú, pe amohesakâ haguéicha ndéve, ahecha hasytaha jajapo hagua.

—Mba'éiko —omoañete Guillermo—. Aipota embohasa chéve umi tembikuaareka rehupytymava guive ra'anga che rembiporu rupi ahesa'yijo hagua, ikatu avei amoambue che kuaapyete che mo'âmby rehegua, oiméramo añete umi nde techaukapy. Nde rejapóta ko'ága pe pembiporu oikuaaraêva, ha'étava ohenondeáva

tembiporu pyahu ha kuaaty, ha che ha'éta pe tembiporu araregua ru, añetehaitépe ha'e ndéve. Ha añe'ême'ê ndéve upéa rupi che viru hetârô, romboviru hetataha avei.

—Aaguyjeme'ê ndéve neñekuave'êre, aha'arôva cheraê che viru hetávo, cherembiapo niko itenondetereive nerembiapógui, jepevérô amoneî neñekuave'ê, upéicha mba'e oikórô —Walter oñamindu'u'imi sapy'a—. Ni nañaimo'ái ko'â ára rupi ha ko arapýpe ymaite niko pe hecharamombýva ha'émiva umi yvypyahu jejuhu, ha oñeguahê oñemoha'angapaiteha oparupiete pe tekoha, ha ojekuaa opaichagua tekove, oñemboguehápe opaichagua mombe'ugua'u ha umi tekove techaramomby... Upéi ou ojekuaa arapyeta ha arapyguasu, ojejapojeý peteîchaite. Ko'ága ñañepyrûta jaha ñamoha'anga arapy pyahukuéra, umi ijoajukuéra, ha ára ambue peteî teîvape... ¿Ha upéi? —oporandu.

—Upéi tupârô jaikóta, ha ndopytavéitama ojejuhu pyahúva —Ombohováí Guillermo.

—Tupâ ñemoha'anga... Upéva ikachiáva'erâ, kuaaty jehupytyrâ pavê —opuka Walter, ha omoirû ñeseha peve iñangirûme...

09/04/2008